

вказаної підгрупи імен додалися: *Андріан/Андріян* (2 носії), *Арсен* (2), *Артур* (3), *Валентин* (4), *Всеволод* (1), *Любомир* (3), *Максим* (1), *Орест* (4).

У 1980 році трапилося 19 найменш уживаних імен, носіями яких стали 29 новонароджених хлопчиків, тобто 1,74% від усіх новонароджених цього десятиліття. Список найменш уживаних імен поповнили такі імена: *Антон* (2 носії), *Артем* (2), *Борис* (3), *Вадим* (1), *Семен* (1), *Устим* (1).

У 1990 році трапилося 26 найменш уживаних імен, носіями яких стали 65 новонароджених хлопчиків цього десятиліття, що становить 3,27% від кількості усіх новонароджених хлопчиків цього періоду. Додалися в групу у цьому десятилітті імена *Іван* (4 носії) та *Тимофій* (1).

У 2000 році виявилось 17, а з варіантами 18 найменш уживаних імен, носіями яких стали 44 новонароджених хлопчиків (питома вага 2,74%). До списку найменш уживаних імен додалися *Борислав* (1 носій), *Валерій* (5), *Нестор* (1).

Отже, синхронічний та діахронічний аналізи, маючи різні предмети дослідження в межах одного об'єкта – мови або котрогось її елемента, – доповнюють один одного та дають змогу простежити і сучасний стан іменника, і його зміни в процесі історичного розвитку. Функціонування власних назв підпорядковане не лише мовним законам, а й залежить від різних позалінгвістичних чинників – соціально-історичних, культурних та юридичних закономірностей. Пропонована у статті методика дослідження особових імен може стати основою для подальших подібних праць та дослідницьких зацікавлень науковців.

Література

1. Бондалетов В. Д. Русская ономастика / В. Д. Бондалетов – М.: Просвещение, 1983. – 224 с.
2. Худаш М. Л. З історії української антропонімії / М. Л. Худаш. – К.: Наукова думка, 1977. – 236 с.

Г.К. Семянькова

Віцебські дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава
e-mail: galina.semenkova@mail.ru

УДК 811.161.3'373.232.1(476.5)

УПЛЫЎ ДЫАЛЕКТНАЙ МОВЫ НА СКЛАД СУЧАСНЫХ ПРОЗВІШЧАЎ

Ключавыя словы: антрапанімікон, антропонім, прозвішча, словаўтваральны тып, трансанімізацыя.

Артыкул прысвечаны аналізу ўплыву дыялектнай мовы (лексічных адзінак, прынцыпаў намінацыі, словаўтваральных тыпаў) на склад сучасных прозвішчаў жыхароў Віцебскай вобласці.

На Віцебшчыне пры ўтварэнні прозвішчаў нярэдка выкарыстоўваліся не агульнаўжывальныя, а менавіта вузкарэгіянальныя, дыялектныя адзінкі, якія характарызуюць чалавека па родзе заняткаў, знешніх і ўнутраных якасцях. Акрамя гэтага, пераважная большасць прозвішчаў, якія супадаюць з апелятыўнымі назоўнікамі, мае ў сваім складзе фіналі, прадуктыўныя ў жывой народнай мове, што не з'яўляецца выпадковым: працэс фарміравання прозвішчаў падпарадкоўваўся традыцыям і законам, уласцівым дыялектнай мове. Сучасныя ж прозвішчы ілюструюць вынікі дзеяння гэтых законаў.

Н.К. Semiankova

Vitebsk State University named after P.M. Masherov

THE IMPACT OF THE DIALECTIC LANGUAGE ON THE STRUCTURE OF CONTEMPORARY SURNAMES

Key words: anthroponymicon, anthroponym, surname, word-formation type, transonymization.

The article deals with the analysis of the dialectic language (lexical units, nomination principles, word-formation types) and its impact on the structure of contemporary surnames of Vitebsk region residents.

In Vitebsk region the surnames have been formed with a help of not generally used units but the regional ones called dialectic which describe a person's profession, personality and appearance. Besides this, the majority of the surnames which coincide with the appellative nouns have the finals in their structure that are productive in modern folk speech, which can be regarded as occasional: the process of surnames formation is regulated by the traditions and laws describing the dialectic language. Contemporary surnames illustrate the effect of these laws functioning.

У артыкуле адлюстроўваецца ўплыў мясцовых гаворак на склад сучасных прозвішчаў жыхароў Віцебскай вобласці.

Матэрыялам для даследавання паслужылі антрапонімы, сабраныя аўтарам у Дзяржаўным архіве Віцебскай вобласці і яго занальных архівах у Полацку, Глыбокім, Оршы, падчас лінгвістычных экспедыцый, а таксама з тэлефонных даведнікаў абанентаў раённых вузлоў сувязі.

Анімічныя асновы часам утрымліваюць лексічныя адзінкі, што выйшлі з сучаснай беларускай мовы, але захаваліся ў складзе прозвішчаў. Як вядома, прозвішчы ў большай ступені, чым іншыя антрапанімы найменні, захоўваюць звесткі пра старажытны стан мовы, у іх адлюстроўваюцца асаблівасці матэрыяльнай і духоўнай культуры народа. Не выпадкова М.В. Бірыла назваў апапелятыўныя прозвішчы “люстэркам, у якім адбілася ... гісторыя развіцця лексічнай сістэмы мовы” [1, 3], звярнуў увагу на тое, што частка прозвішчаўтваральных асноў захавала звесткі з агульнаславянскай эпохі, “пры гэтым адны з асноў у апелятыўнай лексіцы беларускай мовы існуюць і зараз, а другія да нашых дзён або не дайшлі, або, магчыма, жывуць дзе-небудзь у дыялектах, але ... нам яны невядомы... Антрапанімія, такім чынам, закансервала пэўную частку лексем, якія не захавала мова, і дае надзвычай каштоўны матэрыял для гістарычнай лексікалогіі і этымалогіі” [1,3].

Асновы значнай колькасці прозвішчаў суадносяцца з зафіксаванымі ў лексікаграфічных крыніцах дыялектнымі словамі, якія характарызуюць асобу па фізічных, псіхічных ці іншых асаблівасцях. Разгледзім асобныя прыклады: прозвішча *Апівала* – параўн. з апелятывам *апівайла* ‘п’яніца’ [2]; *Агурэнь* – *агурэнь* абл. зневаж. ‘абібок, гультай’ [2]; *Аўчар* – *аўчар* ‘авечы пастух’ [2]; *Аўчыннікаў* – *аўчыннік* ‘гарбар’ [2]; *Буднік* – *буднік* ‘смалакур’ [5]; *Галганаў* – *галган* абл. зневаж. ‘бесталковы, асталопа, дурань’ [2]; *Стрый* – *стрий* ‘дзядзька’ [2]; *Сукрысты* – *сукрысты* рэг. ‘кучаравы’ [2]; *Скрабатун* – *скрабатун* абл. ‘той, хто шоргае нагамі пры хадзе’ [2].

Шэраг прозвішчаў утрымлівае дыялектныя словы, што з’яўляюцца фаўністычнымі або фларыстычнымі найменнямі, назвамі прадметаў быту, абутку, адзення: *Рынкевіч* – параўн.: *рынка* ‘скаварада на ножках з доўгай ручкай’ [2]; *Шлапак* – *шлапаке* ‘шлёпанцы’ [2], укр. ‘дрэнны абутак’ [1]; *Гіль* – дыял. *гіль* ‘снягір’ [2]; *Шчамель* – абл. *шчамель* ‘чмель’ [2]; *Сныткін* – *сні(ы)тка* ‘від травы’ [2]; *Масленік* – *масленік* ‘масляк’ [3]; *Путра* – *путра* рэг. ‘кіслая каша’, ‘каша з жытнай мукі’, ‘нясмачная, дрэнна прыгатаваная страва’, рус. ‘пойла з мукі’, ‘праборка, наганяй’, ‘поліўка з рознай агародніны’ і інш. [1].

На Віцебшчыне надзвычай распаўсюджаны першасныя прозвішчы, якія заканчваюцца на -ка/-ко тыпу *Хрулько*, *Цапка*, *Шышко*, *Надзежка*, *Папка*, *Сняжко*, *Сячко*. Прычыны высокай частотнасці названых адзінак могуць быць наступныя:

1) тып на -ка/-ко папулярны ў дыялектнай мове, дзе ўтварае: а) аддзеяслоўныя назоўнікі па занятку, прафесіі асобы, схільнасці да названага дзеяння (часта з экспрэсіяй непахвальнасці) [4, 46]: параўн. зафіксаванае намі прозвішча *Пацалуйка* – магчыма, ад асабовага назоўніка ці мянушкі (п)Пацалуйка ‘той, хто любіць цалавацца’, а таксама прозвішчы *Зявалка*, *Падвалочка*, *Прыходзька*, *Разумейка*, *Сапка*, *Хавайка*, *Хадыка*; б) неасабовыя аддзеяслоўныя назоўнікі [4, 47], якія ў выніку метафарычнага пераносу маглі стаць мянушкамі, а пасля трансанімізацыі ў прозвішчы: параўн. прозвішча *Налівашка* – магчыма, ад апелятыва *налівашка* < *наліваць*, а таксама прозвішчы *Жыгалка*, *Шыпка*; в) адпрыметнікавыя і аддзеепрыметнікавыя асабовыя і неасабовыя назоўнікі (дарэчы, толькі на тэрыторыі Віцебшчыны і Магілёўшчыны) [4, 113]: параўн. прозвішчы *Гарачка* – ад *гарачы*, *Бурко*, *Бялько*, *Глушко*, *Гняўко*, *Крыўко*, *Малько*, *Пузатка*, *Сіўко*; г) адсубстантыўныя асабовыя назоўнікі, якім у вялікай меры ўласціва тое, што названа

ўтваральным словам (з экспрэсіяй пахвальнасці ці пагардлівасці) – тып, як і папярэдні, рэгіянальны [4, 160]: прозвішчы *Пляшко* – ад *плек* ‘лысіна’, *Вусько*, *Кудзерка*.

Паколькі большасць прозвішчаў паходзіць ад мянушак і нецаркоўных імён, утвораных у гутарковым бытавым асяроддзі, то невыпадкова, што самыя прадуктыўныя ў народнай мове словаўтваральныя тыпы знайшлі шырокае адлюстраванне ў антрапаніміконе Віцебшчыны.

2) частка прозвішчаў на *-ка/-ко* з’яўляецца вынікам пераасэнсавання апелятываў, у складзе якіх прадуктыўны памяншальна-ласкавы суфікс *-к-*, уласцівы як літаратурнай, так і дыялектнай мове: *Світко*, *Сіротка*, *Скурко*, *Ступка*, *Халяўка*, *Шчацінка*, *Шэйка*, *Аўчынка*, *Галаўко*, *Губко*, *Крапіўка*, *Лапко*, *Рыбка*;

3) шэраг прозвішчаў на *-ко* суадносіцца з дэмінутыўнымі формамі апелятываў-назоўнікаў мужчынскага роду на *-ок/-ёк*: параўн. *Папко*, *Петушко*, *Пупко*, *Ражко*, *Рачко*, *Сняжко*, *Глазко*, *Дубко*, *Зубко*, *Кавалько*, *Карабка*, *Клачко*, *Мяшко* і адпаведныя апелятывы *папок*, *петушок*, *пупок*, *ражок*, *рачок* і пад.

Нязначна ўступаюць па прадуктыўнасці апісанаму тыпу на *-ка/-ко* наступныя словаўтваральныя тыпы, асобныя з якіх, паводле дадзеных П.У.Сцяцко [4], характарызуюцца іншымі колькаснымі паказчыкамі (гл. табліцу).

Табліца – **Найбольш распаўсюджаныя на Віцебшчыне тыпы першасных субстантыўных прозвішчаў**

Тып на	Характар утвораных назоўнікаў	Ступень прадуктыўнасці прозвішчага тыпу		Прозвішчы, утвораныя ад назоўнікаў гэтага тыпу на Віцебшч.
		у дыялектнай мове	у літаратурнай мове	
<i>-ак (-як)</i>	адпрыметн.	прадуктыўны	малапрадукт.	<i>Бяляк</i> , <i>Кругляк</i> , <i>Пазняк</i> , <i>Рудак</i>
<i>-аль, -ель</i>	аддзеясл.	рэгіянальны, малапрадукт.	–	<i>Гудзель</i> , <i>Кідзель</i> , <i>Дрыгель</i>
	адпрыметн.	прадуктыўны	непрадукт.	<i>Даўгаль</i> , <i>Шапель</i> , <i>Гарбель</i>
<i>-ла</i>	аддзеясл.	высокапрад.	малапрадукт.	<i>Дудзела</i> , <i>Трубiла</i> , <i>Жыгала</i>
<i>-ан (-ян)</i>	аддзеясл.	малапрадукт.	непрадукт.	<i>Буян</i> , <i>Латан</i> , <i>Пукан</i> , <i>Стукан</i>
	адпрыметн.	прадуктыўны	непрадукт.	<i>Глушан</i> , <i>Пузан</i> , <i>Пурлан</i>
<i>-нік</i>	адсубстант.	прадуктыўны	прадуктыўны	<i>Алейнік</i> , <i>Міснік</i> , <i>Раішэтнік</i>
<i>-ач</i>	аддзеясл.	прадуктыўны	малапрадукт.	<i>Дзяргач</i> , <i>Жыгач</i> , <i>Ламач</i>
	адпрыметн.	прадуктыўны	малапрадукт.	<i>Валасач</i> , <i>Грыбач</i> , <i>Плюгач</i>
<i>-уш</i>	адпрыметн.	рэгіянальны, непрадукт.	–	<i>Гаркуш</i> , <i>Гладуш</i> , <i>Макруш</i>
<i>-ай (-яй)</i>	аддзеясл.	рэгіянальны, малапрадукт.	–	<i>Бадзай</i> , <i>Мігай</i> , <i>Пачкай</i>
<i>-ар (-яр)</i>	адсубстант.		непрадукт.	<i>Губар</i> , <i>Зубар</i>
<i>-ыр</i>	адсубстант.	рэгіянальны, непрадукт.	–	<i>Лапыр</i> , <i>Насыр</i>
<i>-уля</i>	аддзеясл.	малапрадукт.	нерэгулярны	<i>Драмуля</i> , <i>Храпуля</i>
	адпрыметн.	прадуктыўны	нерэгулярны	<i>Баравуля</i> , <i>Барадзюля</i>

Як відаць, часцей за ўсё мянушкі і нецаркоўныя імёны (пазней яны трансанімізаваліся ў прыведзеныя прозвішчы) утвараліся на ўзор тых словаўтваральных тыпаў, якія вылучаюцца сваёй прадуктыўнасцю менавіта ў дыялектнай мове, у літаратурнай жа з’яўляюцца непрадуктыўнымі, малапрадуктыўнымі ці нерэгулярнымі. Часам дамінуе нават вузкая рэгіянальныя словаўтваральны тып (тып на *-аль, -ель*).

Частка прозвішчаў утрымлівае рэдкія фіналі, якія фіксуюцца ў адзінкавых антрапонімах: -ень (Рагацень), -оня (Ціхоня), -уня (Шабуня), -ура (Шамишур), -яга (Рабацяга), -юга (Шаўлюга), -оба (Худоба), -ец (Малец), -эц (Курэц), -ыш (Чарныш), -са (Плакса), -ля (Моўля), -ыня (Тарапыня). Некаторыя антрапонімы ўтрымліваюць фіналі, якія нават не адзначаны даследчыкамі ў навуковай літаратуры: -оха (Сівоха), -ань (Галавань), -ута (Паршута). Відаць, названыя тыпы з'яўляюцца рэгіянальнымі і бытуюць толькі на даследаванай тэрыторыі.

Аналіз прозвішчаў паказаў, што на Віцебшчыне ў якасці антрапаніменных асноў нярэдка выкарыстоўваліся не агульнаўжывальныя, а менавіта вузкарэгіянальныя, дыялектныя адзінкі, якія характарызуюць чалавека па родзе заняткаў, знешніх і ўнутраных якасцях. Акрамя гэтага, пераважная большасць прозвішчаў, аманімічных назоўнікам-апелятывам, мае ў сваім складзе фіналі, прадуктыўныя ў жывой народнай мове, што не з'яўляецца выпадковым: працэс фарміравання прозвішчаў падпарадкоўваўся традыцыям і законам, уласцівым дыялектнай мове. Сучасныя ж прозвішчы ілюструюць вынікі дзеяння гэтых законаў.

Літаратура

1. Бірыла, М.В. Беларуская антрапанімія: Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі / М.В. Бірыла. – Мінск: Навука і тэхніка, 1968. – 508 с.
2. Слоўнік гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: У 5 т. / Уклад. Ю.Ф.Мацкевіч, А.І.Грынавецкене, Я.М.Рамановіч і інш.; Рэд. Ю.Ф.Мацкевіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1979 – 1986. Т. 1–5.
3. Слоўнік гаворак цэнтральных раёнаў Беларусі: У 2 т. Т. 1. А-П / Уклад. Е.С.Мяцельская і інш.; Пад рэд. Е.С.Мяцельскай. – Мінск: Універсітэцкае, 1990. – 287 с.
4. Сцяцко, П.У. Беларускае народнае словаўтварэнне. Афіксальныя назоўнікі / П.У. Сцяцко / Рэд. М.В.Бірыла. – Мінск: Навука і тэхніка, 1977. – 320 с.
5. Тураўскі слоўнік: У 5 т. / Склад. А.А.Крывіцкі, Г.А.Цыхун, Г.Я.Яшкін і інш. – Мінск: Навука і тэхніка, 1982 – 1987. Т. 1–5.

Т.В. Скребнева

Витебский государственный университет имени П.М. Машерова
e-mail: skrebneva81@gmail.com

УДК 811.161.1'373.232.1 (476.5)

ИМЯ ВЛАДИМИР В СОЦИОСФЕРЕ ВИТЕБСКОГО РЕГИОНА

Ключевые слова: антропонимия, личное имя, неофициальная форма имени, фамилия, прецедентные имена, урбанонимия, Витебский регион.

В докладе устанавливаются особенности функционирования личного имени Владимир в социокультурном пространстве Витебского региона. Прослеживается частотность употребления имени Владимир во 2-й пол. XX – нач XXI вв., описывается система его неофициальных форм и взаимосвязь с другими единицами ономастического пространства – фамилиями, никами, урбанонимами.

T.V. Skrebneva

Vitebsk State University named after P.M. Masherov

NAME VLADIMIR IN THE SOCIO-CULTURAL ENVIRONMENT OF THE VITEBSK REGION

Key words: anthroponymy, personal name, an unofficial form of a name, surname, precedent names, urbanonyms, the Vitebsk region.

The report focuses on the peculiarities of the personal name Vladimir in the socio-cultural environment of the Vitebsk region. Frequency of use of the name Vladimir in the 2nd half of the XX – beginning of XXI century is observed. Its informal system of forms and the relationship with other units of onomastic space, such as surnames, nicknames, urbanonyms, are described.